

REPTES I AMENACES DELS DRETS HUMANS A EUROPA

Reykjavík i el futur d'Europa

Francesc Claret

Residents de la localitat de Kherson, Ucraïna, s'amunteguen al voltant d'un camió d'ajuda humanitària per rebre menjar i roba, el 18 de novembre de 2022, per fer front a un hivern especialment dur a causa dels atacs russos a les infraestructures energètiques. Fotografia:

[Alessio Mamo](#)

Després de la Segona Guerra Mundial, el món es va veure obligat a adoptar el concepte de drets humans en un esforç per, potser, condensar en una única idea tot allò pel qual havia valgut la pena lluitar. Aquesta idea única es va plasmar en la Declaració Universal dels Drets Humans (DUDH), que proclamava que la màxima aspiració de la gent comuna era construir un món on els éssers humans gaudissin de llibertat d'expressió i de creença, deslliurats de la por i la misèria. La Declaració Universal dels Drets Humans entrellaçava dos principis fonamentals que constituïen la pedra angular del règim de drets humans: pretenia definir què significava ser humà i alhora aclarir què volia dir tenir drets. La idea recollida en la Declaració sobre el que significava ser humà emanava dels principis de la Il·lustració: llibertat, igualtat i autonomia. El terme *universal* que apareix en el títol de la Declaració es va introduir perquè totes les persones del món fossin considerades subjectes de drets, dotades de dignitat i iguals als altres en drets.

En el preàmbul, la Declaració Universal dels Drets Humans ja ens advertia que “la concepció comuna d'aquests drets i llibertats és de la més gran importància per al ple compliment d'aquest compromís”. Tot i així, posar-se d'acord sobre el que significava ser un ésser humà dotat de drets, de quins drets es tractava i de com protegir-los va ser una tasca difícil des del principi. El 1948, només 48 dels aleshores 58 estats membres de l'ONU van votar a favor de la Declaració, i molts països sota domini colonial no van poder emetre

el seu vot. I, malgrat no ser un concepte occidental *per se*, la manera com els drets humans es van integrar en la Declaració i el règim internacional que es va crear al seu entorn van estar completament dominats per Occident. Durant la Guerra Freda, les grans potències estaven més preocupades per establir zones d'influència i evitar la destrucció mútua que per posar-se d'acord sobre el significat dels drets humans. Per això, els drets no es van convertir en un element discursiu dels assumptes internacionals fins a la desaparició de l'URSS i la conversió dels Estats Units en una superpotència. En conseqüència, per a moltes persones d'arreu del món la idea dels drets humans era sinònim de domini i d'una concepció occidental de la política internacional.

No obstant això, durant els últims 75 anys la Declaració Universal dels Drets Humans ha estat decisiva per formar la idea actual que tenim de l'ordre internacional. Ha inspirat al voltant de 80 tractats i convencions sobre drets humans i un gran nombre d'instruments regionals, fins i tot constitucions nacionals.

Des del marc internacional de rendició de comptes establert durant els judicis de Nuremberg fins al reconeixement del dret a viure en un planeta saludable, els drets humans han proporcionat a la comunitat internacional un marc normatiu, positiu i exigible amb el qual actualitzar les seves obligacions morals. Per a moltes de les persones oprimides d'arreu del món, els drets humans han estat fonamentals per ajudar-les a identificar l'origen de la injustícia i les limitacions dels seus drets. Fins i tot les injustícies nacionals s'analitzen ara cada cop més com a violacions del dret internacional, sobretot, però també com a violacions de les lleis internacionals de drets humans [1].

Per a moltes de les persones oprimides d'arreu del món, els drets humans han estat fonamentals per ajudar-les a identificar l'origen de la injustícia i de les limitacions dels seus drets

Com a constructe moral ambiciós, el discurs dels drets humans ha ampliat les possibilitats normatives per a aquelles persones que necessiten disposar de proteccions externes a les condicions a les quals estan sotmeses o que els impedeixen progressar. Els drets humans han obert el discurs polític al llenguatge dels drets i han fet més difícil que els estats neguin rotundament aquests drets. Els règims, doncs, es veuen obligats a exposar el seu veritable caràcter, la qual cosa els empeny a crear narratives opcionals per justificar les seves accions, fins i tot en detriment de la seva pròpia legitimitat interna o de la seva posició en l'ordre internacional.

El nou (des)ordre mundial

Malgrat tot, sembla que a alguns règims ja no els importa que se'ls etiqueti com a "incomplidors". Fins i tot se'n senten orgullosos. El nou (des)ordre mundial reflecteix l'ambició de diversos països per fer valer la seva veu i crear contranarratives per promoure

les prioritats i els interessos nacionals a costa del llenguatge comú dels drets. Alguns països han denunciat la doble moral d'Occident i altres han expressat la seva frustració pel fet que la Declaració Universal dels Drets Humans no ha fet mai de pont entre el llenguatge dels drets humans i les seves necessitats i expectatives. Per a la Xina, el tema dominant és la sobirania i l'economia, no una narrativa global de la justícia. Rússia posa en relleu els valors tradicionals alineats amb l'Església ortodoxa i, altres països, com l'Índia, utilitzen el concepte d'amenaça estrangera (des de l'àmbit cultural fins al militar) per augmentar el poder de l'estat. Aquests països estan disposats a enfrontar-se a Occident, no només pel que fa als elements de l'ordre, sinó en relació amb l'ordre mateix [2].

El repte més gran al qual ens enfrontem és l'existència d'un món multipolar globalitzat i inestable en què la narrativa comuna que servia per mantenir unit el món s'està erosionant. L'ordre liberal s'ha encongit, cosa que també ha fet minvar l'autoritat moral de les democràcies liberals en l'escena mundial. El debat polític ha estat substituït per la polarització i el populisme. La cooperació internacional s'organitza cada cop més a través de diversos clubs de països afins en detriment del multilateralisme. Democràcia i prosperitat han deixat de ser conceptes aparellats, i la desigualtat i l'aïllacionisme augmenten en tots els règims. El consentiment s'està tornant irrellevant, ja que se'ns diu que no hi ha alternativa a la seguretat de l'estat [3]. El nombre de persones que pateixen desnutrició ha augmentat i l'esperança de vida ha disminuït. Milions de persones ja no tenen accés a l'energia i, el 2022, el nombre de víctimes relacionades amb conflictes va arribar al nivell més alt en 28 anys [4]. Alguns ja han declarat la mort dels Objectius de Desenvolupament Sostenible [5].

L'apogeu de les democràcies il·liberals

Després de la Segona Guerra Mundial, les democràcies van reconèixer la necessitat de protegir els drets individuals mitjançant drets socials positius, alhora que creaven una societat que havia de ser moralment antagònica a la del comunisme. La fraternitat (*fraternité*) es va afegir als conceptes bàsics de la Il·lustració, la igualtat (*égalité*) i la llibertat (*liberté*), com a senyal que la societat havia d'aspirar a ser més solidària. I, tanmateix, molts es van desencisar de seguida de la promesa d'una autèntica democràcia. L'experiència dels anys seixanta, la "revolució" del Maig del 68, les protestes contra la guerra del Vietnam, Martin Luther King i el moviment pels drets civils van sacsejar els fonaments filosòfics de les democràcies liberals. L'última dècada també ha estat testimoni del que possiblement ha estat l'onada més gran de moviments antigovernamentals massius i no violents de la història [6]. Les generacions successives d'activistes es van adonar que la il·lusió d'uns valors fonamentals universalitzats sovint no tenia res a veure amb els drets humans, sinó amb els éssers humans adequats i, en molts casos, això implicava situar "el ciutadà" (blanc, home, encertat des del punt de vista religiós, propietari, heterosexual i orientat a la família) com l'ideal normatiu de la societat.

La degradació de la pràctica democràtica s'ha convertit en la nova normalitat, amb dirigents que soscaven les regles de la democràcia per aferrar-se al poder i afavorir els interessos individuals en comptes del bé comú. Els governs utilitzen tota mena de crisis per

augmentar el seu control mentre mantenen coaccionada la població amb el pretext d'amenaces contínues al sistema (sigui la seguretat, la immigració o les epidèmies). La resposta a les demandes d'un compromís cívic més gran sol ser la violència, sigui a través de la "guerra judicial", la politització de la justícia o a través de la policia, amb tribunals que dissolen el caràcter col·lectiu de la resistència en actes individuals que poden ser perseguits i penalitzats. Algunes democràcies s'han convertit en sistemes en què els ciutadans són tractats com a mers titulars de deures i no de drets.

Europa, una comunitat de valors

Des dels conceptes de Thomas Aquinas sobre la legitimitat del poder fins a la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà del 1789, la comprensió dels drets humans a Europa ha estat el resultat de segles d'història i guerres internes, però també de la lluita per construir la pau mitjançant valors comuns. L'Estatut del Consell d'Europa (CdE) del 1949 comprometia els estats membres a estar "fermament lligats als valors espirituals i morals, patrimoni comú de llurs pobles i base dels principis de llibertat individual, llibertat política i preeminència del dret, sobre els quals es fonamenta la vertadera democràcia". Un any més tard, el Conveni Europeu de Drets Humans (CEDH) del 1950 va codificar els valors fonamentals que constituïen la base moral de la cooperació entre els estats membres del Consell d'Europa. I, tot i que va ser el primer instrument que va dotar d'efecte i força vinculant a alguns dels drets recollits a la Declaració Universal dels Drets Humans, el Conveni no va ser realment un reflex de cap acord universal sobre el significat d'aquests drets, ja que imaginava drets que pertanyien als humans no en qualitat d'humans, sinó més aviat en qualitat d'uropeus [7]. El que va fer el Conveni Europeu de Drets Humans va ser consolidar la idea que Europa era una comunitat de valors, i que aquests valors fonamentals eren absoluts i, com a tals, no es podien equilibrar [8]. Des de la seva creació, el règim europeu de drets humans ha estat sotmès a pressions per complir els seus objectius, especialment des de l'onada d'adhesions de noves democràcies al Consell d'Europa al final de la Guerra Freda.

Vivim en un món multipolar, globalitzat i inestable, en què la narrativa comuna que servia per mantenir-lo unit s'està erosionant. L'ordre liberal s'ha encongit i el debat polític ha estat substituït per la polarització i el populisme

El 22 de març del 2022, el Consell d'Europa va expulsar Rússia de l'organització, mostrant així el seu ferm compromís de protegir els valors i l'ordre europeus. Però aquesta contundent decisió no va resoldre els problemes d'erosió de l'*ethos* europeu. No es pot culpar Rússia (ni cap altra amenaça externa) de tots els mals que afecten el continent. El retrocés dels drets, la politització de la justícia, la mala fe i la no execució de les sentències del Tribunal Europeu de Drets Humans (TEDH), els atacs polítics al Consell d'Europa i al seu mandat i l'infr finançament de l'organització són molt anteriors a la invasió d'Ucraïna.

Fins i tot el TEDH ha reconegut que l'execució de les sentències sobre drets humans és una qüestió política [9] motivada pel desig d'ajustar la seva interpretació del Conveni a les condicions actuals [10].

La Declaració de Reykjavík

La Quarta Cimera de Caps d'Estat i de Govern del Consell d'Europa va tenir lloc a Reykjavík el 16 i el 17 de maig del 2023. La cimera es va convocar per mostrar la posició unida d'Europa contra la guerra de Rússia a Ucraïna i per establir prioritats i una orientació més clara de l'organització. Va ser la resposta d'Europa a les amenaces que planen sobre els seus valors fundacionals des del nou (des)ordre mundial i, especialment, des de dins. I, tanmateix, malgrat la importància i la urgència de la reunió, molts no hi van prestar gaire atenció; un senyal, potser, de la mateixa aflicció que va provocar que es convoqués: la segregació creixent dels drets humans en el discurs polític. El mateix afany d'alguns líders europeus per evitar retre comptes de la seva responsabilitat en l'afebliment de l'ordre dels drets va rebaixar les expectatives sobre el resultat de la cimera.

La Declaració de Reykjavík també inclou la reafirmació de l'obligació incondicional dels estats membres d'acatar les sentències del Tribunal Europeu de Drets Humans, pal de paller de la defensa europea contra el retrocés de la democràcia i els drets humans. A diferència de la Declaració Universal dels Drets Humans, el Tribunal Europeu de Drets Humans va salvar, en gran manera, l'esquerda existent entre el llenguatge dels drets humans i les aspiracions dels ciutadans europeus, ja que Europa va ser capaç de posar-se d'acord en un marc jurídic comú que actualitzava els seus valors fonamentals més enllà de les fronteres [11]. Tanmateix, els mecanismes avançats establerts pel Consell d'Europa per protegir els drets humans i la democràcia encara semblen insuficients per evitar aquest retrocés.

Enterrats en el llenguatge de la Declaració de Reykjavík, "units al voltant dels nostres valors", hi ha dos conceptes que van passar desapercebuts i que, malgrat tot, tenen una importància extraordinària. En l'apartat 44 de la Declaració, els estats membres afirmen que "la seguretat democràtica [és] clau per garantir la pau i la prosperitat a Europa". En l'annex III ("Principis per a la democràcia de Reykjavík"), la Declaració parla de resistència: "Evitem el retrocés democràtic al nostre continent i ens hi resistirem, i ens mantindrem fermes davant les tendències autoritàries reforçant els nostres compromisos compartits com a estats membres del Consell d'Europa".

Seguretat democràtica

La teoria de la seguretat democràtica sosté que les democràcies gairebé mai, o mai, entren en guerra entre si, però aquesta interpretació, en el context de la cimera, resulta confusa. La Declaració de Reykjavík pretenia mostrar un front unit contra la invasió russa d'Ucraïna, però Rússia no és un estat democràtic. La inclusió d'un llenguatge defensiu en paral·lel amb el ressorgiment de l'OTAN, que semblava estar morta, pot ser motiu de preocupació, sobretot perquè la Declaració no aclareix quines mesures s'utilitzaran. Tanmateix, malgrat

aquesta ferma declaració d'intencions, només 37 dels 46 estats membres del Consell d'Europa van estar d'acord amb el registre de danys causats per la invasió russa d'Ucraïna adoptat a Reykjavík, un senyal preocupant de divisió interna.

La teoria de la seguretat democràtica també argumenta que les pràctiques democràtiques haurien de protegir els estats dels conflictes interns. En una societat amb institucions que funcionen, amb lleis justes i inclusives, amb poders independents i amb una preocupació autèntica pel bé comú, gairebé no hi hauria necessitat de resistència. Però no som aquí. La seguretat i l'autèntica democràcia són termes difícilment conciliables, ja que la seguretat s'ha convertit en la raó última que esgrimeix el poder per justificar les restriccions al gaudiment d'aquests drets, inclosos els de participació política, lliure expressió o reunió pacífica. No obstant això, aquestes restriccions poden no ser incompatibles amb el Conveni Europeu dels Drets Humans. El segon paràgraf comú als articles 9 (llibertat de pensament), 10 (llibertat d'expressió) i 11 (llibertat de reunió) del Conveni Europeu de Drets Humans estableix que aquests drets poden ser derogats en circumstàncies d'emergència pública, o si la restricció té una base legal, persegueix un objectiu legítim i és necessària. En una època en què tot pot ser interpretat potencialment com a terrorisme, amenaça per a la salut pública, compromís públic immoral o violència, tot queda exposat potencialment a greus ingerències i abusos per part de l'Estat, no només per donar suport a aquestes interpretacions, sinó també per generar-les [12].

Després dels atacs de París el novembre del 2015, el Govern francès va decretar l'estat d'emergència i va informar formalment el Consell d'Europa que incomplia algunes de les seves obligacions en virtut del Conveni Europeu de Drets Humans. El Regne Unit amenaça d'abandonar el Conveni per incompatibilitat amb el seu "projecte de llei d'immigració il·legal", i Polònia s'ha negat a complir les mesures cautelars del Tribunal Europeu de Drets Humans relatives a la reforma del poder judicial. Europa va ser dissenyada, i definida, en gran manera, per la cooperació entre França i Alemanya, però la guerra d'Ucraïna ha impulsat el Regne Unit i Polònia a liderar les respostes polítiques del continent. Es pot establir una analogia amb el fet de veure Rússia presidir el Consell de Seguretat de l'ONU mentre llança míssils contra Ucraïna.

El perill més gran al qual ens enfrontem és que les persones interioritzin narratives que els fan contribuir a la persistència de la pròpia subjugació i a aprovar normes que fan que l'opressió, la regressió o el totalitarisme no semblin opressió, regressió o totalitarisme

Les Nacions Unides també comparteixen la preocupació del Consell d'Europa pel que fa a les amenaces a la democràcia i als drets humans. El document del secretari general de l'ONU de juliol del 2023 sobre la Nova Agenda per la Pau (NA4P) també fa servir un llenguatge més defensiu per refermar el paper de l'ONU en un moment en què el

multilateralisme i el llenguatge comú dels drets són cada cop més qüestionats i marginats. Per contrarestar aquests riscos, la Nova Agenda per la Pau proposa una fórmula per convergir al voltant de normes bàsiques, vincular aquestes normes amb estructures eficaces que puguin verificar-les i afegir alguna mena de rendició de comptes. No cal reinventar la roda. Europa ja convergeix a l'entorn de normes bàsiques (drets humans, democràcia i estat de dret), té estructures que poden verificar aquestes normes (el Consell de Ministres) i un instrument que pot exigir responsabilitat als estats (el Tribunal Europeu de Drets Humans).

Hem de continuar resistint

La resistència s'ha considerat tradicionalment un dret de l'oprimit a oposar-se a la injustícia del governant, una reacció davant d'una expressió de poder, un compromís que indica alguna mena d'excepcionalitat. En molts casos, l'obligació moral de resistir sorgeix de les pràctiques d'aquells que ostenten el poder a costa dels drets de les persones. Però ningú no està lliure de responsabilitat. Aristòtil va utilitzar el terme *akrasia* per referir-se a la debilitat de la voluntat, la manca de comandament i l'actuació en contra del judici propi. El perill més gran al qual ens enfrontem és que les persones interioritzin narratives que els fan contribuir, en contra dels seus interessos, a la persistència de la pròpia subjugació i a aprovar normes que fan que l'opressió, la regressió o el totalitarisme semblin que no són opressió, regressió o totalitarisme.

La Declaració de Reykjavík estableix el què, però no el com. Tenint en compte la seva naturalesa més aviat declarativa —com passa amb totes les declaracions i amb tots els drets—, el seu valor depèn de si està avalada o no per la voluntat d'actuar. En la teoria jurídica, la voluntat crea drets i només val la pena tenir drets si val la pena defensar-los. Pot ser que el Consell d'Europa i els drets humans en general hagin perdut d'alguna manera el seu atractiu, sobretot per als règims antiliberals dins d'Europa, però continuen sent l'única font de legitimitat per als governs.

Els acadèmics han considerat tradicionalment que el contracte social es trenca si l'estat no compleix les seves obligacions, i el Conveni Europeu de Drets Humans és un contracte entre els pobles d'Europa i els seus governs. La Declaració de Reykjavík és un mandat que els governs han d'entomar per oposar resistència al retrocés dels drets enfront dels que volen anorrear el que som, tant si aquestes amenaces venen de fora com de dins. Per tant, si no compleixen la seva promesa, els haurem de demanar comptes, ja que sense opcions per fer-ho, la idea de democràcia perd el sentit. Com va afirmar el difunt David Sassoli, durant la Segona Guerra Mundial la resistència es va fer europea i, en nom seu, Europa va trobar la força d'unir-se per convertir-se en un espai de pau, de solidaritat i de cooperació. Hem de continuar resistint perquè Europa continuï sent un espai de pau, solidaritat i cooperació.

REFERÈNCIES I NOTES

- 1 — Lippman, Matthew (2012). “Nuremberg and American Justice”. *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy*, 5(4), p. 951-977.
- 2 — En una roda de premsa que va tenir lloc el 30 de juny del 2023, el ministre rus d'Assumptes Exteriors, Serguei Lavrov, va afirmar que la major part del món no vol viure segons les regles occidentals, i va demanar que s'ampliés el Consell de Seguretat de l'ONU per posar fi al “domini occidental”.
- 3 — Wood, Lesley; Fortier, Craig (2016). “Consent, Coercion and the Criminalization of Dissent”. A: *A World to Win; Contemporary Social Movements and Counter-Hegemony*. Winnipeg: Arbeiter Ring Publishing, p. 9.
- 4 — Secretari general de les Nacions Unides (2020). Informe del secretari general sobre l'estat de la pau i la seguretat globals, en consonància amb els mandats principals previstos a la Carta de les Nacions Unides (A/74/786). Publicat el 6 d'abril de 2020. [Disponible en línia](#).
- 5 — Schulze, Svenja (2023). “The SDGs have been declared dead – Let's bring them back to life!”. *School for International and Public Affairs*, Columbia University.
- 6 — Chenoweth, Erica (2020). “The Future of Nonviolent Resistance”. *Journal of Democracy*, 31(3), p. 69-84.
- 7 — Duranti, Marco (2019). “Human Rights and Their Critics in Postwar Europe”. A: *Menschenrechte Und Ihre Kritiker: Ideologien, Argumente, Wirkungen*. Göttingen: Wallstein Verlag, p. 96-114.
- 8 — Lenaerts, Koen (2019). “Limits on Limitations: The Essence of Fundamental Rights in the EU”. *German Law Journal*, 20(06), p. 779-793.
- 9 — Resolució 2178 (2017) sobre l'aplicació de les sentències del TEDH.
- 10 — Ellian, Afshin; Molier, Geliijn (eds.) (2015). *Freedom of Speech under Attack*. La Haia: Eleven International Publishing, p. 132.
- 11 — Tot i així, els estats membres contravenen sovint tots els drets que protegeix el Conveni. Més informació [en línia](#).
- 12 — L'article 52 de la Llei orgànica 4/2015, de 30 de març, de protecció de la seguretat ciutadana pressuposa la veracitat dels informes de la policia com a base per a l'execució immediata de multes i altres sancions.

Francesc Claret

Francesc Claret és delegat del Govern de la Generalitat al Regne Unit i Irlanda. Durant els darrers 25 anys, ha estat funcionari de les Nacions Unides, on va entrar a treballar l'any 1997 com a oficial d'Afers Polítics al Departament d'Afers de Desarmament de l'ONU a Nova York. Ha exercit tant des de les seus a Nova York com en diverses missions i oficines regionals de l'ONU a l'Àfrica, a l'Amèrica Llatina i al Pròxim Orient. Recentment, ha estat cap de l'Oficina Regional de la Missió de Verificació de les Nacions Unides a Colòmbia, Medellín (2016-2021). L'any 2021 va ser nomenat cap de Gabinet de l'Oficina del Representant Especial del Secretari General de l'ONU a Colòmbia i cap de la Missió de Verificació a Bogotà. És llicenciat en Ciències Polítiques per la Universitat Autònoma de Barcelona i doctorand en Dret per la Universitat de Leiden. Compta amb un diploma en Drets Humans per l'Institut Català de Drets Humans i el Consell d'Europa, un postgrau en Relacions Internacionals i Europees per la Universitat d'Amsterdam i un màster en Dret per la Universitat de Sussex.